

TEORIE VÝCHOVY A VYUČOVÁNÍ

Dr. KAREL ANGELIS,
Vysoká škola pedagogická v Praze

K SOUČASNÝM OTÁZKÁM KULTURNÍ REVOLUCE, VÝCHOVY A ŠKOLSTVÍ U NÁS

Jedenáctý sjezd naší komunistické strany vytyčil smělou perspektivu v historicky krátké době dovršit výstavbu socialismu v naší vlasti, neboť výsledky, kterých jsme dosáhli, umožnily vytyčit tento další úkol. U nás bylo prakticky odstraněno vykořisťování člověka člověkem, v podstatě byly vybudovány základy socialismu. Naše příslušnost k táboru socialismu, spojenectví se Sovětským svazem a solidarita revolučních sil všech zemí vytváří i mezinárodně příznivé podmínky.

Předpoklady pro dovršení výstavby socialismu v naší vlasti byly vytvářeny v poválečném období od května 1945. Toto období ve světovém měřítku je další etapou obrovského revolučního procesu přechodu od kapitalismu k socialismu, zahájeném Velkou říjnovou revolucí a etapou všeobecné krize kapitalismu. Po vítězství sovětského lidu nad fašismem, po osvobození naší vlasti Sovětskou armádou a v důsledku národně osvobozenec-kého boje řízeného naší stranou vytvořily se u nás předpoklady pro socialistický rozvoj naší země. V průběhu národní a demokratické revoluce dosažené mocenské a sociálně ekonomické přeměny měly stále více socialistický charakter a vyjadřovaly přerůstání revoluce demokratické v revoluci socialistickou. Po porážce kontrarevolučního puče buržoazie v únoru 1948 definitivně přešla moc do rukou dělnické třídy a na IX. sjezdu byla vytyčena generální linie výstavby socialismu. Cílem všeho našeho úsilí při budování socialismu je člověk a jeho dobro. Neoddělitelnou součástí probíhající socialistické revoluce bylo uskutečňování revolučních přeměn v ideologii a kultuře.

Otázky kulturní revoluce.

V boji stále širších vrstev pracujících za vše nové, demokratické, lidové a socialistické, co se u nás rodilo proti všemu starému v tomto revolučním období přechodu od kapitalismu k socialismu probíhaly i hluboké revoluční přeměny ve všech oblastech kultury. V bojích našeho lidu proti okupantům za znárodnění, za dvouletku, za pozemkovou reformu, za demokratickou jednotnou školu vytváří se i nové uvědomění se socialistickými rysy. Docházelo také k vytváření nových obsahů kultury a k budování nové školy. Probíhala revoluce i v oblasti kultury, probíhala a probíhá *kulturní revoluce*.

Přeměny v oblasti kulturní jsou výsledkem složitého a zákonitého společenského procesu, jenž se rozvíjí na základě ekonomickospolečenských podmínek. Marx a Engels již v Manifestu praví, že »změnou život-

ních podmínek lidí, jejich společenského bytí se změní také jejich představy, názory a pojmy, zkrátka jejich vědomí. — Co jiného dokazují dějiny idejí, než že duševní produkce se přetváří spolu s materiální? Vládnoucími ideami každé doby byly vždy jen ideje panující třídy«. ¹⁾

V třídní společnosti má tedy kultura třídní ráz. Lenin ukázal také, že v každé národní kultuře jsou »*prvky* demokratické a socialistické kultury, neboť *v každém* národě jsou pracující a vykořisťované masy, jejichž životní podmínky nezbytně plodí demokratickou a socialistickou ideologii. Ale *každý* národ má rovněž kulturu buržoazní (a nadto většinou černosotněnskou a klerikální) — při tom ne jako pouhé „prvky“, nýbrž jako kulturu *vládnoucí*«. ²⁾ Lenin tu uvažuje ideologické základy duchovní kultury buržoazních národů. Je třeba si také připomenout, že mnohé prvky materiální i duchovní kultury (např. výrobní nástroje, technika, objevy přírodních věd apod.) slouží v různých společenských řádech a různým třídám, i když je tyto různě používají pro své cíle.

Kultura v nejširším slova smyslu je jedním z neisložitějších společenských jevů. Obráží stupeň nadvlády člověka nad přírodními a společenskými silami. V tomto širokém slova smyslu je to souhrn materiálních a duchovních hodnot, jež lidstvo vytvořilo v průběhu společenskohistorické praxe. V kultuře každého společenského řádu je třeba rozlišovat materiální a duchovní stránku kultury. *Materiální kulturu* tvoří materiální hodnoty jako technika, doprava, obydlí apod., a mluví se pak o kultuře pracovní, o kultuře bydlení, o kulturní a technické úrovni pracovníka apod.

Duchovní kulturou se pak rozumí souhrn duchovních hodnot, jež byly vytvořeny lidstvem nebo skupinami lidí v průběhu společenskohistorické praxe a jež jsou výrazem stupně ovládnutí živelných sil přírody i společnosti. Rozumí se tím především formy společenského vědomí, ideologie, všeobecná vzdělanost a stupeň jejího rozšíření ve společnosti, úroveň vědy, ekonomiky, umění, morálky, hygieny, jež byly získány osvojováním řeči, tradic, výchovou, osvětou apod.

Nejdůležitější složkou duchovní kultury z hlediska boje o novou společnost je *politické uvědomění* a zejména ideologie, jakožto racionální výraz společenského uvědomění. *Ideologii* se rozumí odraz reálného světa v názorech, v abstraktních idejích jistého stupně uspořádání, které se historicky vyvíjejí a mění v určitých společenských skupinách a třídách z hlediska zájmů těchto skupin a tříd. Jsou buď odrazem adekvátním, pravdivým, nebo mohou být i zkresleným, ilusivním odrazem skutečnosti. Ideologie je intelektuální zbraň. Společenské třídy si ji vytvářejí a zdokonalují podle svých potřeb a podle svého postavení. Jako intelektuální zbraň a nástroj musí vyhovovat pravidlům logiky o zacházení s ideami. V ideologickém boji se svádí zápas o cíle a obsah, o zásady, metody a prostředky veškerého společenského života, o nový světový názor, o novou morálku, o novou výchovu a školu. Proto ideologický boj je neoddelitelný

¹⁾ K. Marx, B. Engels, *Manifest komunistické strany*. — Vybrané spisy ve dvou svazcích, Svoboda 1950, Praha, str. 44.

²⁾ V. I. Lenin, *Kritické poznámky k národnostní otázce. O právu národů na sebeurčení*, SNPL, 1954, str. 11. — Srovnej: Lenin, *O literatuře*, Svoboda 1950, str. 137 a 144.

nou složkou třídního boje. Spolu s bojem politickým a ekonomickým rozhoduje o osudu nové společnosti, i když v určitých údobích vystupuje více do popředí některá z jeho složek. V současném údobí dovršení socialistické výstavby se zaměřujeme také na dovršení socialistické revoluce v oblasti ideologie, na dovršení socialistické, kulturní revoluce.

Přitom musíme uvažovat také zvláštnosti podmínek u nás daných historickým vývojem a podmínkami naší země. Ve zprávě ÚV KSČ na XI. sjezdu v referátě soudruha Novotného se k tomuto uvádí: »Silně vyvinutý kapitalismus měl vliv na poměrně vysokou kulturní úroveň obyvatelstva a na předním místě dělnické třídy; to nám práci usnadňuje. Buržoazní demokracie předválečného Československa umožnila však buržoazní ideologii zapustit ve vědomí lidí, zejména středních vrstev, hluboké kořeny. To naši práci ztěžuje.«^{2a)} Tento diferencovaný přístup k našim kulturně politickým otázkám, jenž vychází z posouzení zvláštností vývoje a podmínek u nás před válkou, umožňuje pochopit lépe smysl mnohých opatření v minulosti a úkoly přítomnosti, zejména při práci mezi inteligencí a učitelstvem zvláště.

Kulturní a školská politika naší strany vycházela vždy z uznání velkého významu kulturních a školských otázek a úkolů při budování lidové demokracie a socialismu právě s ohledem na zvláštnosti našich podmínek.

Socialistické uvědomění pracujících přispívá ke stále aktivnější a uvědomělejší jejich budovatelské činnosti. Bez růstu socialistického uvědomění, bez dovršení revoluce v oblasti ideologie a kultury, bez socialistické výchovy mládeže by budování socialistické společnosti bylo nemyslitelné.

Strana vycházela vždy z toho, že *podmínkou pro utváření uvědomění a myšlení pracujících* je právě důsledné prosazování a uskutečňování samé lidové demokracie a budování *socialismu*. Neboť cílevědomé prosazování a uplatňování nových ekonomicko-sociálních vztahů ve výrobě, prohlubování socialistické demokracie, aktivní a uvědomělá činnost nejširších vrstev pracujících vedle široké bojovné ideologické práce vzdělávací, vedle výchovné a organizátorské práce strany, státu a masových organizací, jsou také velmi významné prostředky k rozvíjení socialistického uvědomění a upevňování morálně politické jednoty našeho lidu v duchu marxisticko-leninského učení.

Proto je tak závažná a odpovědná *kulturní a školská politika* strany a vlády. *Kulturní politika* strany vychází z analýsy společenského pohybu v oblasti kultury, zejména oblasti ideologické a ve shodě se základní politickou linií zaměřuje celý systém prostředků ideologických, organizačně politických ve vlastním slova smyslu k uskutečňování společenských a kulturních cílů a k uspokojování i kulturních potřeb. Vede ideologický boj za socialistické společenské vědomí, proti pronikání buržoazních ideologií, za socialistický obsah kultury v celé šíři podle zájmů a současného stavu socialistické společnosti.

Školská politika má též své a základní úkoly v oblasti ideologické a kulturní. Ale tak jako škola, učitelé a vědečtí pracovníci plní ještě úkoly

^{2a)} XI. sjezd Komunistické strany Československa, Nová mysl, zvl. číslo, 1958, str. 49.

celospolečenské, ekonomické a politické, musí i školská politika chápat svůj úkol širěji.

Školství je v současné době neobvykle složitá a diferencovaná společenská instituce státní a má za úkol nejen výchovu socialistické mládeže a rozvíjení duchovní socialistické kultury dorůstajících generací, ale plní celou řadu konkrétních úkolů ekonomických a společenskopolitických, např.: připravuje mládež k volbě povolání na základě ekonomických potřeb a tendencí našeho hospodářství; připravuje pro povolání, vede přípravu mladých techniků na odborných školách a mladých specialistů i vědeckých pracovníků na vysokých školách, nemluvě již o praktických úkolech hospodářských při pomoci zemědělství, žňovými a sklizňovými brigádami, při výrobní praxi odborných a učňovských škol. Závažnými úkoly našeho vysokého školství jsou vědecké úkoly bezprostředně spjaté s hospodářskými úkoly, spolupráce s resortními a ostatními vědeckými ústavy. Je známo dále, že právě učitelé se podílejí v celku nejaktivněji ze všech skupin inteligence na politickém a veřejném kulturním životě. Zvláště práce vesnických učitelů v boji za socialistickou vesnici byla veřejně oceněna. I učitelé ostatní, zvl. z odborných a vysokých škol, se podílejí aktivně na rozvíjení technického a vědeckého pokroku a umělecké tvořivosti, na ideologickém a kulturně politickém boji naší velké doby. Naše školství je odvislé od úrovně naší ekonomiky a dík úspěchům našeho socialistického hospodářství mohou se vynakládat na rozvoj našeho školství velké částky finančních státních prostředků. Na výrobě školních zařízení, škol, internátů, vybavení škol a pomůcek pro školy, zařízení a vybavení dílen pro polytechnické vyučování, nástrojů, strojů a knih, rádií, televizorů, školních kuchyní a jídelen atd., jsou vybudována celá odvětví průmyslu. Výchova a školství je spjata úžeji než kterákoli jiná oblast kultury s naším hospodářstvím a politickým životem, než by se na první pohled zdálo. Samo školství je tolik závislé na rozvoji výrobních sil, materiálních podmínek a na úrovni třídních přeměn naší společnosti a na druhé straně samo může působit na tempo rozvoje, že je třeba zvláště pozorně posuzovat vývoj celého hospodářského a společenského pohybu a z hlavních jeho tendencí vycházet při určování politickovýchovných cílů a opatření ve školní politice.

Školská politika, jakožto soubor prostředků teoretických (politicko-výchovná linie a směrnice) a prostředků praktických (řízení a práce institucí školských, řízení kádrů), řídí a rozvíjí školství a výchovu dorůstajících generací, včetně přípravy pro povolání, podle zájmů a potřeb politické moci. Posuzuje a stanoví základní linii, politický, ideologický a hospodářský smysl a dosah hlavních úkolů a opatření např.: vytyčení cílů výchovy, obsah všeobecného a polytechnického vzdělání, výchovu kádrů, účel, funkci a řízení školských institucí. Na základě současného stavu, na základě poznatých zákonitostí a tendencí společenského procesu, na základě poznatých zákonitostí výchovného procesu stanoví cíle a zásady praktického řízení školských a výchovných institucí, pracovních kolektivů. Přitom je přirozené, že postupem vývoje se stávají politicky aktuální různé stránky, složky i instituce školské oblasti. Zpravidla jsou politicky významné ty prostředky, kterými se řeší hlavní rozpory mezi

společenskou potřebou a současným stavem a zaostáváním v určitém směru. Např. před únorem a po únoru byl to požadavek demokratisace a jednotné školy, v současné době jsou to požadavky a úkoly socialistické politickovýchovné práce školy, požadavky zavádění polytechnického vyučování a spojení s výrobní praxí. Základními kritérii politické významnosti i v oblasti výchovy a školství musí být hlavní zákonitostí vývoje společnosti a hlavní tendence současného vývoje a výstavby socialismu. Odtud je třeba také odvodit hlavní zásady např. demokratisace výchovy a zlidovění kultury pro období předúnorové a pro období poúnorové uplatnění zásad socialistické výchovy.

*Úkoly demokratisace vzdělání a zlidovění kultury
v období po osvobození do února 1948.*

V období národní a demokratické revoluce do února 1948 byla stranou v Košickém vládním programu a na VIII. sjezdu strany vytyčena základní linie kulturní a školské politiky důsledná demokratisace. »Naše nová kultura má být svou formou národní a svým obsahem demokratická, lidová a sociálně pokroková.³⁾

V Košickém vládním programu vedle požadavku očistit kulturu od zbytků fašismu jsou vytyčeny požadavky školské politiky takto: »Bude provedena důsledná demokratisace, a to nejen umožněním přístupu do škol a k jiným pramenům vzdělání a kultury co nejširším vrstvám, ale i v ideovém směru; i v zlidovění samého systému výchovy a povahy kultury, aby sloužila ne úzké vrstvě lidí, ale lidu a národu.«^{3a)}

Kritéria demokratisace zejména ve školství byla odvozena na základě posouzení hlavních tendencí vývoje a potřeb lidové demokracie a z rozboru základních rozporů buržoasní školy. Byla pak konkretisována v zásadách návrhu nového školského zákona, který byl za vedení ministra školství Zd. Nejedlého připraven. Vycházelo se z ekonomických, sociálních a kulturních potřeb společnosti přechodného období, jež ještě nemohlo vytyčovat úkoly socialistické výchovy. Socialistické vztahy se dosud nestaly převládajícími vztahy ve společnosti.

Za kritéria demokratisace v oblasti výchovy, vzdělání a školství byla uvažována: míra přístupu k vyšším stupňům vzdělání a k přípravě na povolání pro všechny, jak jej zabezpečuje systém povinné jednotné všeobecně vzdělávací školy, kde si mládež osvojuje základy věd a techniky; prodloužení povinné školní docházky v jednotné škole společné pro všechny do 15 let; míra sociální pomoci, jež pomůže odstranit rozdíly v postavení dětí, rodičů i podmínek v rozmístění sítě škol; vyučování dětí v mateřském jazyce; stejný obsah vyučování chlapců a dívek.

Vypracovaný školský zákon nebyl přijat. Reakční politikové před Únorem zabránili demokratisaci vzdělání a školství. Teprve únorové vítězství pomohlo dovést demokratisaci školského systému. Dělnická třída za socialismem otevírá všechny možnosti a postupně realizuje opravdovou rovnost

³⁾ V. K o p e c k ý, *Ideová výchova a kulturní politika strany*, VIII. sjezd 1946, str. 28.

^{3a)} Program československé vlády Národní fronty Čechů a Slováků, přijatý na první schůzi vlády v Košicích dne 5. dubna 1945, Praha 1945, str. 25.

v přístupu ke kulturním hodnotám, ke vzdělání a k výchově a umožňuje všestranný vývoj člověka.

V tomto období do r. 1948 přes tuhý ideologický boj sílilo demokratické a socialistické uvědomění mezi pracujícími a rozvíjela se naše pokroková kultura a vzdělanost mezi lidem. I naše školství se rozvíjelo kvantitativně velmi rychle. Zejména velkou autoritu získala naše strana mezi inteligencí. Většina kulturních významných představitelů a značná část učitelů, na deset tisíc, již před únorem šla se stranou. Téměř dvoumilionová armáda členů strany procházela každodenní stranickou prací a školou. Politické uvědomění našeho lidu stále rostlo.

Úkoly socialistické revoluce v oblasti školství a výchovy po Únoru.

Únorové vítězství a přechod moci do rukou dělnické třídy otevřelo i v kulturní oblasti a ve školství možnosti a nutnost vytyčit cíle *socialistické revoluce v oblasti kultury a školství*. IX. sjezd KSČ vytyčil právě generální linii budování socialismu. Vytyčil úkol uskutečňování výchovy, i školní výchovu v socialistickém duchu, v duchu učení marxismu-leninismu a úkol výchovy nové inteligence pocházející z pracujícího lidu a vy-zbrojené socialistickou ideologií. Před únorem např. propagací učení marxismu-leninismu se obírala komunistická strana. Nyní se stal marxismus-leninismus ideologií vládnoucí třídy, která jej uplatňuje ve všech politických, státních i veřejných institucích. Tím vznikla v kulturní oblasti nová, kvalitativně odlišná situace, kdy za silící převahy socialistických výrobních vztahů marxismus-leninismus i jako světový názor stal se hlavní ideologickou zbraní v kulturní revoluci. Budoucí přeměny v oblasti ideologie a výchovy musily jít dále než k demokratickým přeměnám společenských forem a institucí. Od této doby šlo o boj za *socialistický obsah kultury, výchovy a vzdělání*, za socialistické uvědomění lidu v duchu marxismu-leninismu, zvláště za získání inteligence pro věc budování socialismu a pro marxismus. Kl. Gottwald řekl na XI. sjezdu: »My bychom se dopustili vážného opomenutí, kdybychom se nesnažili, aby tento světový názor se stal názorem celé naší lidově demokratické společnosti.«⁴⁾

Zejména nelze připustit toto opomenutí ve *školství*, které připravuje generaci, jež bude nejvýkonnější za 20—30 let, v době, kdy budeme mít nejen socialismus, ale kdy se budou klást základy komunismu. Bylo již proto správné, že při *dovršování demokratických přeměn záhy po realisaci školského zákona o jednotné škole* z r. 1948 byly již *vytyčovány cíle socialistické výchovy a školy* a bylo stále více využíváno sovětských zkušeností.

Jaká má být *socialistická výchova a socialistická škola*, které hlavní úkoly politického, společenského a kulturního života má plnit, aby *příspěla* co nejvíce k *budování a dovršení socialismu*?

Socialistická výchova se může vpravdě realizovat jen za podmínek *budování socialismu*, kdy se realizuje zákonitost souladu výrobních sil a výrobních vztahů, kdy každá společnost přispívá podle

4) IX. sjezd KSČ, Praha ÚV KSČ 1949, str. 104.

svých schopností a každému se dostává podle jeho práce. Společnost pak má umožnit každému, aby mohl společnosti dát svou práci co nejvíce; čili musí mu dát příležitost, tj. takovou výchovu, aby mohl své schopnosti co nejvšestranněji rozvíjet. Musí mu tedy umožnit přístup k co *nejvšestrannějšímu tělesnému a duševnímu rozvoji a k nejvyššímu možnému vzdělání*. To je socialistický smysl demokratisace vzdělání, který nemá nic společného s filantropickou utopií, ale uvažuje reálné možnosti a společenské nutnosti socialismu. Další dovršení demokratisace bude až v komunismu. Jak uvádí Lenin ve Státu a revoluci: »Avšak demokracie znamená jen *formální* rovnost. Ihned po uskutečnění rovnosti všech členů společnosti po stránce vlastnictví výrobních prostředků, tj. rovnosti práce a rovnosti mezd, bude lidstvo nuceno nevyhnutelně řešit otázku, jak jít dále od formální rovnosti k rovnosti faktické, tj. k uskutečnění zásady: „Každý podle svých schopností, každému podle jeho potřeb“.⁵⁾ Tam teprve bude možno překlenout rozpor mezi tím, co člověk může dát podle svých vloh, podle podmínek vývoje a výchovy v rodině a ve společnosti, a mezi tím, jak společnost může uspokojit jeho potřeby podle uvedeně zásady komunistické společnosti.

Socialistická výchova v *ideologické oblasti* v boji o duši všech našich dětí musí zvládnout proces utváření *socialistického uvědomění*, tj. vychovat uvědomělé a aktivní socialisty, tělesně zdravé a duševně všestranně rozvité, vysoce kulturní a vzdělané osobnosti marxistického světového názoru. Socialistická společnost má k tomu všechny podmínky a předpoklady: váhu pravdy vědeckého světového názoru, ušlechtilé humanistické poslání socialistické výstavby a boje za mír, velký příklad hrdinů práce, vědy, kultury, své učitele, příklady soudruhů v práci atd.

Socialismus je společenský řád založený na vědě, na vědeckém řízení společnosti. Jediný společenský řád, kde cíle vědy a pokrok vědy je v souladu se společenskými cíli. Úloha vědy a vědeckého vzdělání bude stále vzrůstat. Zaostávání v rozvíjení vědeckých poznatků by mělo neblahé následky v budoucím ovládnutí a rozvíjení moderní techniky a kultury a v opožďování ve světové soutěži jak uvnitř socialistického tábora, tak ve světové soutěži s kapitalistickým světem.

Velké vědecké objevy současnosti stojí u kolébky nové technické revoluce, jejíž obrysy se již nyní v zemích socialismu rýsují. *Ovládnutí nejvyspělejší techniky* je možné *jen na širokém vědeckém základě*. Dnešní vývoj techniky, mechanisace, automatisace a rozvoj agrotechniky, již dnes vede k přesunu potřeby pracovníků s vyšším a vysokoškolským vzděláním, kteří budou s to zvládnout náročné mechanismy strojů, technologických postupů, řízení a kontroly práce a rozvíjení a zlepšení výzkumů. Pro naprostou většinu mládeže bude nutností osvojit si základy soudobé vědy, techniky a socialistické kultury. To bude vyžadovat, aby se více času věnovalo vzdělávání a učení. I při zlepšených metodách vyučování, jež ovládnou učitelé lépe připravení, a při využití předností výchovného spojení vyučování s výrobní prací a praktickou činností, i potom bude platit, že zpravidla více znát znamená déle se učit. O *prodloužení dnešní prů-*

⁵⁾ V. I. Lenin, *Vybrané spisy*, ve dvou svazcích, sv. II. — Stát a revoluce, Svoboda 1950, Praha, str. 195.

měrné osmileté školní povinné docházky se uvažuje na celém světě. Jeví se jako potřeba i v kapitalistických zemích, kde však buržoasie se tomu brání a bude bránit co nejdéle. V Sovětském svazu se v současné době postupně prodlouží povinná návštěva střední školy do 15 let a organizuje se další vzdělávání při zaměstnání. V Anglii za druhé světové války bylo realizováno prodloužení školní docházky do 15 let. Ve Francii komunistická strana v r. 1955 předložila svůj druhý návrh na reformu školy, podle něhož by povinná školní docházka byla prodloužena do 18 let a v současné době alespoň do 16 let. Vládní návrh školské reformy francouzského ministra školství Billèrese z r. 1956 předpokládá prodloužení školní docházky do 16 let. Je to tedy světový problém, odpovídá současným potřebám rozvoje průmyslu a obráží sepětí školy s otázkami hospodářskými. Různě však bude řešen u nás a v socialistickém světě a jinak s reakční ideologií a tendencí v kapitalistickém světě.

Ovládnout základy vědy, techniky a kultury vyžaduje dále *zajišťovat všestranný rozvoj každého dítěte* a mladého člověka, zejména rozvíjet jeho myšlení, abstrakční schopnost, *racionální stránku psychiky*, aniž by se zanedbávaly ostatní její složky. Při výchově musí jít o to, aby se ani jedna rozumová schopnost neztratila, aby žádná vloha nezůstala nepěstěna. Při tom bude nutno napomáhat rozvíjet hlavní zájem a důkladně připravít i pro určitá povolání.

Zabezpečit všestranný rozvoj mládeže z hlediska potřeb socialistické společnosti vyžaduje, aby při výchově mladé generace v přiměřeném věku bylo využito té z nejdůležitějších formujících složek výchovy, jíž je sama lidská práce, výrobní práce. Taková *výchova spjatá s veřejně prospěšnou a výrobní prací* přiblíží školu životu. Když vládnoucí třídy byly již odtrženy od výroby a nepracovaly samy ve výrobě, ve školské politice, kterou určovaly, tak jako v celém životě společnosti, docházelo k podceňování výrobní práce a ve výchově k odtržení vzdělávání a výchovy pracovní, k podcenění významu tělesné práce. V socialistické společnosti, jejíž vedoucí silou je dělnická třída, nemůže se tento rozpor objevovat.

V socialistické společnosti se nutně stává sama práce prostředkem socialistické výchovy a stává se základním jejím rysem, novou její kvalitou. Dělnická třída je teprve s to tuto jednotu potřeby nové výchovy a zájmu celé společnosti zabezpečit, vytvořit pro ni podmínky a realizovat ji jako společenskou nutnost.

Bylo by také protismyslné, že by bylo možné, aby dělnická třída připustila takové ochuzení výchovy své mládeže, při které za předpokládané prodloužení školní docházky příští generace mládeže byly by odtrženy od výrobní a od fyzické práce v letech dospívání, kdy je mládež k vhodnému působení nejvnímavější. Byla by tak ochuzována o velmi účinný výchovný prostředek, který přispěje i k vhodnější volbě povolání, ke sblížení a vzájemnému docenění pracujících rukou a hlavou a k postupnému odstraňování protikladu mezi nimi. Proto jako nezbytný a nutný úkol jeví se *požadavek* vyslovený již Marxem a Engelsem: poskytnout mládeži polytechnické vzdělání a pracovní výchovu. Je nutné co nejdříve, kde to podmínky dovolí, přistoupit k jeho řešení, *cestou polytechnického vyučování a spojení vyučování s výrobní prací*.

Již dávno se zkoumala i v buržoasní pedagogice otázka pracovní a technické výchovy a prakticky i zkoušela. Za kapitalismu však třídní zájem buržoasie nedovolí ji dořešit. Teprve za socialismu je možno přistoupit k řešení této nové otázky. V Sovětském svazu již po Velké říjnové revoluci se dály pokusy. Docházelo k chybám, které ještě např. Lenin kritisoval, když docházelo k předčasné profesionální výchově. Nejzávažnější chybou bylo odtrhování polytechnisace od vyučování základům věd a odklon k úzkému praktikismu. To vedlo k narušení systematického vyučování. K druhé chybě docházelo, když výrobní pracovní výcvik byl odtrhován od závodu a tak narušována jeho poslušnost a ekonomické vztahy. V současné době se v Sovětském svazu zkouší spojení vyučování s výrobní prací na řadě pokusných škol, např. na pokusech na Ukrajině a na pokusných školách Akademie pedagogických věd. V Německé demokratické republice od 1. září 1958 po dílčích zkušenostech přistupují k řešení otázky spojení vyučování s výrobní prací tak, že zavádí ve vyšších třídách střední školy i na vysokých školách všech směrů tzv. pracovní den v týdnu, pracovní vyučování na závodě nebo v zemědělském družstvu. Vedle toho organizují prázdninové brigády a sklizňové brigády mládeže.

Společenský charakter práce v moderním průmyslu, který se také postupně uplatňuje i v zemědělské družstevní velkovýrobě, naprostá převaha socialistických výrobních vztahů v celém hospodářství, odsíranění vykořisťování člověka člověkem, rozšiřování socialistické demokracie a vzrůst socialistického uvědomění na základě dialektickomaterialistického světového názoru utváří a upevňuje *socialistickou morálku*, k níž je nutno cílevědomě vychovávat i mládež. Socialistická morálka obsahuje jednak praxi společenského života lidí, pokud se týká jejich vzájemných vztahů a jednak jejich představy, názory, přesvědčení a normy o těchto vztazích a o vzájemném chování a jednání lidí. V naší socialistické společnosti se vytvářejí nové vztahy mezi lidmi, nové formy soudružské spolupráce v kolektivech na pracovištích, v rodinách, ve skupinách širších, mezi národy. Vytváří se i nový poměr k práci a k jejím výsledkům, k dělnické třídě, k táboru míru. Vytváří se nové socialistické vlastenectví, proletářsky internacionálníismus a socialistický humanismus.

Vedoucím principem nové socialistické morálky je společenská socialistická vázanost, z ní vyplývající kolektivnost a podřízení osobních zájmů zájmům socialistické práce a socialistických kolektivů. Socialistická výchova a škola má velmi závažný úkol vést mládež k socialistické morálce. Komplexně obsáhnout tento úkol, vytvořit celou promyšlenou soustavu účinného výchovného působení v celém procesu výchovy a vyučování a vypracování její metodiky, je novým a velmi nesnadným, ale velmi naléhavým teoretickým i praktickým úkolem socialistické pedagogiky.

Bohatý *kulturní život* stal se v naší společnosti nezbytnou složkou života každého jednotlivce i celé společnosti. *Kultura práce* obohacuje samu práci a její uvědomělé složky intelektuálně rozvíjejí osobnost. *Umění* literární, výtvarné, hudební, rozhlas, film, televize vzdělávají tím, že učí lépe pochopit současnost a žijící lidi, rozvíjí nesmírně cennou vlastnost, tj. pochopení a citlivý přístup k lidem, učí intenzivněji prožívat současný bohatý život na základě hlubší znalosti minulého a rozvíjí estetické cítění

a vkusu. *Kultura bydlení* a prostředí ozdravuje a zkrášluje život. Kultura neformálního společenského styku obohacuje jej tím, že zmnožuje radost z lidsky důstojného, ušlechtilého soužití mezi lidmi a rozvíjí city sou-
družství. Takové projevy uvědomělého zvládnutí společenské praxe v nej-
důležitějších oblastech společenského i osobního života, jež se projevují
jako kultura práce, jako rozvíjení kulturních zájmů, v rozvíjení vkusu,
v kultuře společenského styku, v kultuře prostředí, bydlení, odívání, zá-
bavy atd. — snad by bylo možno souhrnně označit jako *všeobecnou kul-
turnost*. Tato *všeobecná kulturnost*, kterou si musí osvojit kulturní člověk,
by měla více prolnout i práci naší školy i práci výchovných a kulturních
zařízení. Tak jako jich postupně přibývá v životě společnosti, že se stá-
vají společenskou potřebou, měly by se stát součástí estetické a kulturní
výchovy mládeže v širším slova smyslu.

Tendencí současné doby u nás a znakem socialistické výchovy naší
doby je rostoucí snaha stále se učit, vzdělávat se. Proto socialistická vý-
chova bude rozvíjet a *rozšiřovat všechny mimořádné formy vzdělávání a*
studia, večerní, dálkové, externí, lidové university, kluby a jiná mimo-
školní zařízení.

Hlavními znaky socialistické školy a socialistické výchovy mládeže,
které obráží hlavní tendence vývoje socialistické společnosti v oblasti
hospodářské, politické a kulturní, jsou tedy: *výchova socialistického uvě-
domění* na základě dialektickomaterialistického světového názoru, na zá-
kladě marxismu-leninismu, *všeobecné vzdělání*, jehož základem je osvo-
jování základů věd a základů moderní techniky, *všestranný rozvoj těles-
ných a duševních schopností*, aby se mládež mohla co nejlépe zapojit do
výrobního procesu, *výchova socialistické morálky*, *výchova estetická a*
výchova všeobecné kulturnosti. Hlavními prostředky jsou *vyučování v so-
cialistické škole*, *spojení polytechnického vyučování s výrobní prací a*
rozšiřování mimořádných forem vzdělání a studia.

To jsou nejzákladnější znaky socialistické výchovy a školy. Snažil jsem
se pouze postihnout ty nejpodstatnější znaky, v nichž podle hlavních
tendencí vývoje se obráží to nové, co odlišuje socialistickou výchovu a
školu od výchovy a školy staré a co se musí probojovat, aby škola ne-
zaostávala za ostatními oblastmi života v prudkém tempu dovršování vý-
stavby socialismu u nás.

V období po únoru základní linií bylo budovat a v současné etapě je do-
budovat *socialistickou výchovu a školu socialistického obsahu a charak-
teru*. To je úkol dlouhodobý.

Přitom naše škola, výchova a školská politika musila od února řešit
ještě celou řadu jiných mimořádných úkolů, jež vyplývaly z širší spole-
čensko-ekonomické funkce školy. Byla to např. pomoc při organizaci a
vedení nového systému výchovy pracujícího dorostu ve státních pracov-
ních zálohách, nebo potřeba rychle přizpůsobit požadavkům průmyslu
rozvoj odborných škol, zvláště průmyslových škol, jejichž počet a kapa-
cita vzrostla do r. 1956/57 na 97707 žáků v důsledku industrializace, tj.
na devítinásobek oproti stavu v r. 1936/37, kdy jsme měli 10718 žáků.⁶⁾

⁶⁾ Statistická ročenka ČSR, St. úř. stat. ČSR, Orbis 1957, str. 214. — *Deset let rozvoje
národního školství a kultury ČSR*, 1957, str. 95.

Sledujeme-li, jak *za posledních deset let* byly plněny úkoly školské a kulturní politiky vytyčované na sjezdech strany nebo ve stranických a vládních dokumentech, můžeme říci, že bylo dosaženo vcelku *dobrých výsledků* při plnění kvantitativních ukazatelů rozvoje školství, že bylo dosaženo první etapy kulturní revoluce. Zaostávala však právě práce výchovná a úroveň vyučování, jak se to odráželo ve vědomostech žáků.

Prvním poúnorovým úkolem školské politiky bylo odstranění dvoukolejné buržoasní školské soustavy a vybudování *státní jednotné školské soustavy*. *Nová demokratická škola měla vychovávat* »politicky uvědomělé občany lidově demokratického státu a oddané zastánce pracujícího lidu a socialismu«. (§ 2. zákona o jednotné škole z r. 1948.) Základní vzdělání v povinné škole bylo prodlouženo na 9 let. Tak byla odstraněna nejnespravedlivější třídní diferenciacie v přístupu k základnímu vzdělání.

Na IX. sjezdu naší komunistické strany v r. 1949 byla vytyčena základní strategická linie *budování socialismu v naší vlasti* a pro kulturní a ideologickou oblast úkol *vychovávat u nás v duchu marxismu-leninismu* a úkol *přípravy vlastní inteligence z řad dělníků a rolníků*. Nové učební plány a osnovy sledovaly již úkol poskytnout naší mládeži základy věd a základy dialekticko-materialistického světového názoru. V r. 1953 byl vydán nový zákon o školské soustavě a vzdělání učitelů a byly vytvořeny osmiletky a jedenáctiletky. Na X. sjezdu naší strany z r. 1954 a zejména v usnesení ÚV KSČ o zvýšení úrovně a dalším rozvoji všeobecně vzdělávacího školství z června 1955 se vyslovuje velký perspektivní úkol poskytnout veškeré mládeži v historicky krátké době úplné středoškolské vzdělání, obdobně jak to vyhlásil XIX. sjezd KSSS v r. 1952. Vedle toho se po prvé ukládají a konkretisují úkoly polytechnického vzdělání spolu s osvojením základů věd. Polytechnisace se však prosazovala ve školách pomalu, zčásti z objektivních příčin, protože ani školy, ani učitelé nebyly pro tyto úkoly připraveni. Z valné části však polytechnisace postupovala pomalu také proto, že tradičně verbální ráz školy je příliš hluboce zakořeněn a bez boje nic nového se neprosadí. S kritikou o zaostávání naší školy přišel XI. sjezd naší strany, jenž navázal na kritiku práce naší školy, již přinesla také celonárodní diskuse.

*Hlavní úkoly kulturní revoluce vytyčené na XI. sjezdu
a perspektivy výstavby školství v této etapě.*

Velký význam XI. sjezdu spočívá v tom, že na základě rozboru současné mezinárodní situace i dosavadních výsledků v budování socialismu u nás mohl vytyčit smělý program, *dovrшит výstavbu socialismu v naší vlasti a dovrшит kulturní revoluci*. Tím vytyčil jasnou perspektivu.

Výchova dorůstajících pokolení v uvědomělé a aktivní budovatele socialismu stává se v současné etapě dovršení výstavby socialismu zvlášť významným úkolem, protože pokolení nyní do školy přicházející budou již žít v socialismu. Proto také jedenáctý sjezd strany jako jeden z hlavních pěti úkolů současného období vytyčuje úkol: *prohloubit morálně politickou jednotu lidu v duchu marxisticko-leninského učení*, při čemž význam-

né úkoly připadají naší škole, a *dovršit kulturní revoluci, jež je neodlučitelnou součástí vítězství socialismu.*

Spolu se zabezpečováním hlavních úkolů sjezd obrátil pozornost k otázkám našich *perspektiv* a zvláště zdůraznil význam rozpracování těchto perspektiv práce v oblasti ideologické. Uložil ústřednímu výboru vypracovat perspektivní plány pro jednotlivé úseky ideově výchovné práce strany.

Připomíná se, že *etapu dovršení socialistické výstavby nelze chápat jako předem omezené období.* Bude to celá etapa vývoje, v níž dobudujeme socialismus a dosáhneme toho, aby v boji s vlivy ideologického působení zbytků buržoazie, v boji s maloburžoasnými tendencemi a s pronikajícími vlivy ideologie kapitalismu, za cílevědomého výchovného působení pronikly komunistické ideje do nejširších vrstev lidu a upevnila se tak morálně politická jednotu lidu.

Za hlavní úkoly kulturní revoluce sjezd uvádí: předně »přiblížit kulturu lidu«, dále »rozšířit působení našich komunistických idejí« a »překonat vliv buržoazní ideologie«. Jsou to tedy zejména úkoly, které se týkají *»utváření socialistického uvědomění pracujících«*, jako hlubší rozvíjení morálně politické jednoty lidu a rozvíjení socialistické morálky. Velmi závažné úkoly pak sjezd ukládá *úseku školství, úseku výchovy a vzdělání mládeže.* Neméně důležité jsou pak úkoly kulturní revoluce a probíjování ideologických základů *v oblasti vědy, umění a v celém kulturním životě* v užším slova smyslu.

Utváření *socialistického uvědomění pracujících*, ideologický boj za překonání vlivů buržoazní ideologie spolu s rozšiřováním dialekticko-materialistického světového názoru a idejí marxismu-leninismu, osvojování zásad a praxe socialistické morálky jsou tedy nejzávažnějšími úkoly kulturní revoluce.

Významnými činiteli při utváření socialistického uvědomění pracujících jsou jistě jejich zkušenosti získané v procesu revolučních přeměn, při utváření nových sociálních výrobních vztahů, sama praxe budování socialismu a humanistické jeho poslání v boji celého tábora socialismu za mír. Ovšem neméně důležitý je ideologický boj proti nepřátelským ideologiím, překonávání přežitků minulosti, aktivní podíl na politické práci, a u intelligence soustavné studium marxismu-leninismu a ideových a teoretických základů svého oboru. V konkrétní ideově výchovné práci je nyní nutno se obracet i na bezpartijní učitele, neboť i od nich se očekává politický postoj a stranické posuzování a jednání. Všichni učitelé se budou na této výchově podílet také proto, že ve své práci učení marxismu-leninismu potřebují. Dále je třeba podchytit všechnu aktivní mládež.

V usnesení na sjezdu přijatém se praví: »S rostoucími požadavky na ideologickou práci zvyšují se nároky *na stranickou výchovu komunistů a bezpartijních*, na stranickou propagandu a agitaci. Stranická výchova musí být chápána jako *mnohostranný proces získávání politických, teoretických i odborných znalostí na základě studia marxismu-leninismu, vědeckých poznatků a zkušeností z denní praktické práce strany, musí z praxe vycházet a k praxi směřovat.*«⁷⁾

⁷⁾ XI. sjezd KSČ, Nová mysl, zvláštní číslo, červen 1958, Rudé právo, Praha 1958, str. 239.

Podílet se na splnění tohoto úkolu je čestným *posláním inteligence*. Zejména učitelé a pedagogičtí pracovníci, jimž je svěřena výchova dorůstajících generací, mají dobré předpoklady pro tuto práci. Velmi mnozí z nich působí jako političtí, kulturní nebo osvětoví pracovníci. Proto se strana na XI. sjezdu obrací s výzvou k inteligenci: »V období dovršení socialistické výstavby se bude zvyšovat význam a *poslání naší lidové inteligence*. Strana má pevnou důvěru, že naše inteligence dá všechny síly pro zabezpečení prudkého rozvoje naší výroby a techniky, pomůže rozmachu socialistické kultury. K tomu je potřeba, aby se inteligence více spojila s životem dělnické třídy, aktivněji se účastnila veřejného života země a stále důsledněji opírala svou činnost o marxisticko-leninské učení.«⁸⁾

Naše starší inteligence, která nešla již dříve s dělnickou třídou nebo se stranou, sama prodělala nebo prodělává hluboký přerod, ještě hlubší než ostatní složky společnosti. Neméně hluboký přerod prodělává naše rolnictvo. Ale i dělnická třída se mění. To vše vyplývá také ze zvláštností daných historickým vývojem a podmínkami naší země. Ve zprávě ÚV KSČ na sjezdu v referátu s. A. Novotného bylo uvedeno: »Přerod od maloburžoazního demokratismu k socialistickým zásadám, který dnes u nás ve svém každodenním životě prodělávají dosti početné vrstvy obyvatelstva, hlavně maloburžoazie i značná část inteligence — je nesmírně složitý. Čeká nás ještě mnoho trpělivé práce, než mnohé lidi z těchto vrstev přivedeme k poznání, jak klamné jsou jejich iluze o buržoazní demokracii, jak krátkozraké je spojovat ideu naší národní svobody s buržoazním řádem, jak hluboce nepravdivé, a proto nesprávné je nedoceňovat úlohu dělnické třídy, která pod vlivem Velkého října byla hlavní silou v boji za národní a státní samostatnost Čechů a Slováků.«⁹⁾

V *ideologické oblasti* jde zejména o překonávání rozmanitých ideologií maloburžoazních a buržoazních. Ne na posledním místě jde také o ideologii *revizionismu*, jenž má zvláštní úkol působit na kolísajcí, aby je odvedl od cesty k marxismu.

Lze mluvit i v pedagogice o *revizionistických tendencích*, v teorii i praxi, když jsou napadány v praxi osvědčené zásady marxistické pedagogiky anebo když se *oportunisticky* opouští marxistická pozice. Zejména po XX. sjezdu byly pokusy z pozic kritiky tzv. stalinismu v pedagogice odsuzovat jak sovětskou pedagogiku vcelku, tak třídní ráz a třídní politickou funkci výchovy. Na vysokých školách byly snahy o odstranění marxismu z učebního plánu, nebo snahy o odstranění třídního zřetele při výběru žáků na vysoké školy a nahradit je pouze hledisky tzv. »prospěchu«. Bylo to zdůvodňováno starou protidemokratickou teorií o výchově »elit«. Výběr má umožnit cestu vzhůru »elitám« nadaných. Při tom kritériem prospěchu v praxi při přijímacích zkouškách nebo pohovorech jsou často znalosti nepodstatných fakt, gramatických výjimek, k nimž stačí mechanická paměť. Stejně škodlivým jevem ve výchovné praxi je *liberalismus*, nedostatek přímé zásadní kritiky nesprávných, nemarxistických názorů studentů, liberalis-

⁸⁾ XI. sjezd KSČ. Nová mysl, zvl. číslo, Praha 1958, tamtéž, str. 228.

⁹⁾ XI. sjezd KSČ. Nová mysl, tamtéž. — Zpráva ÚV KSČ, str. 49.

tický postoj k náboženským předsudkům, jehož teoretickým a třídním základem je reformistická teorie »třídního smíru«. Mnohdy se jen maskuje ohledy výchovnými a potřebou otevřeně, svobodně diskutovat, jež opravdu je nezbytnou podmínkou dobré výchovné práce. Právě otevřená a přímá, principiální diskuse vyžaduje dovést argumenty až ke konečným základním závěrům filosofickým a politickým, až k třídním kritériím »cui prodest«, »komu slouží« ta která teorie. Ovšem i diskuse má odhalovat zlovolné, záměrné a nenapravitelné škůdce. Pedagogickým úkolem je odhadnout, odhalit a izolovat je. Svoboda náboženská u nás při nejmenším musí být spjatá s přiznáním protináboženské svobody a propagandy. Cizí a nepřátelský přístup může stát i v pozadí upřílišněných kritik naší mládeže, naší školy i přetěžování žáků apod. Na druhé straně je třeba kritizovat právě při prosazování polytechnického vyučování pokusy, jak bránit jeho zavádění, nebo brzdit výstavbu příslušných zařízení. Stejně tak je ovšem třeba kritizovat snahy snižovat úroveň ve vzdělávání. Je nutno kritizovat snahy snižovat požadavky na základy věd, nebo snahy neodůvodněně snižovat náročnost na naši mládež. Neméně je však třeba kritizovat dogmatismus, schematismus a formalismus v metodické práci ve škole.

Závažným úkolem kulturní revoluce je *vytvářet socialistickou morálku*. Jde o to dosáhnout toho, aby naše mládež a především naši učitelé, naše inteligence, si osvojila nové principy a postoje kolektivní vázanosti a socialistické odpovědnosti, jež mají provázet téměř veškeré jednání a snahy, neboť většinou se jedná o vztahy mezi lidmi a skupinami. Při vytváření nové morálky jde dále o překonání pozůstatků egoistických návyků, individualistických bezohledností atd. Soudruh Novotný ve své zprávě na sjezdu uvádí, že právě u inteligence »kromě těchto falešných představ a názorů máme co činit s pozůstatky individualistických, egoistických a jiných návyků, které brzdí kolektivní práci«.¹⁰⁾ Věští boj proti přežitkům maloburžoazní morálky, za socialistickou morálku, za nové vztahy a jednání mezi lidmi, uplatňovat v každodenní práci a v životě principy socialistické morálky ušlechtilého humanismu a obětavé práce pro socialistickou vlast a pro mír mezi národy, aby se stala morálkou všech, je jeden ze závažných úkolů socialistické kulturní revoluce a nejúspěšněji lze jej plnit v procesu plnění pracovních a společenských úkolů.

V této výchovné práci mají velké a odpovědné úkoly jak stranická organizace, tak odborová organizace a také Svaz československé mládeže, a také ovšem i pracovní kolektivy nejrozmanitějšího druhu. V poslední době právem se stává politickovýchovná práce těžištěm práce pro nejbližší období.

Nejodpovědnější práce ve *výchově socialistického uvědomění* je práce *mezi mládeží*. Hlavní úkol má škola a rodiče, ale spolupůsobí výchova v mimoškolních zařízeních, v pionýrské a svazácké organizaci a v ostatních kulturních zařízeních. Jedenáctý sjezd věnoval výchově mládeže velkou pozornost a v usneseních přijal závažné nové úkoly: »Výchovu mládeže postavíme plně na základy marxismu-leninismu a povedeme ji výhradně v komunistickém duchu.

¹⁰⁾ XI. sjezd KSČ. A. Novotný, Zpráva o činnosti ÚV KSČ, str. 49.

Svaz mládeže musí mít odpovědnost za všechny mladé lidi.

Odpovědnost Svazu mládeže za komunistickou výchovu mladé generace zvyšuje nároky na stranické vedení a řízení svazu.

Tyto nové vztahy mezi stranou a organizací mládeže pozvednou aktivitu veškeré mládeže při výstavbě socialismu a výrazně ovlivní ideovou výchovu mladých lidí v duchu komunismu.«¹¹⁾

Všechny tyto úkoly bude nutno konkretizovat v každodenní práci škol, organizací a jednotlivých pracovníků.

Sjezd vytyčil velké úkoly při dovršování socialistické revoluce v oblasti kultury. Učinit ideje socialismu majetkem všech pracujících v mnohostranném procesu vzdělávání, v procesu práce a společenské činnosti při budování socialismu. To je smyslem kulturní revoluce v oblasti socialistického uvědomění. Celý tento proces z praxe vychází a praxi slouží, protože bez uvědomělých a aktivních budovatelů socialismu nelze dovést jeho výstavbu.

Na XI. sjezdu byly projednány *úkoly socialistické výchovy mládeže ve škole v současné době z hlediska perspektiv našich potřeb.*

Především byl vytyčen úkol *propracovat nové pojetí školního vzdělání.* Ve zpráve se praví:

»Naše komunistická budoucnost vyžaduje nové pojetí školního vzdělání.

Nelze se nadále smířovat s tím, že naše střední škola nedostatečně připravuje žáky pro praktická povolání, že v nich dostatečně nevychovává lásku k fyzické práci.«¹²⁾

Podle koncepce obou školských zákonů, jak zákona z r. 1948, tak zákona z r. 1953, náš školský systém zahrnoval všechny typy škol všech stupňů (kromě vysokých) a mateřské školy, tedy jak školy I. stupně, národní, tak školy II. stupně, školy střední, tak školy III. stupně, všeobecně vzdělávací (gymnasia podle zákona z r. 1948), odborné i učňovské. Úkolem úplné střední školy všeobecně vzdělávací bylo poskytnuto vyšší všeobecné vzdělání a připravit pro vysokou školu. Úkolem odborné školy bylo poskytnout mládeži všeobecné a odborné vzdělání a tak připravit pro praktické povolání středně kvalifikovaných pracovníků. Učňovské školy a učiliště státních pracovních záloh, pokud nebyly zrušeny, měly za úkol jen částečně doplnit všeobecné vzdělání, poskytnout základní odborné vzdělání a praktický výcvik pro povolání základní kvalifikace. Úkol připravit pro praktické povolání měly tedy školy odborné a učňovské a samozřejmě školy vysoké, které připravovaly vysoce kvalifikované pracovníky příslušných oborů. Všeobecně vzdělávací škole úkol připravit mládež pro praktické povolání nebyl vytyčen a také jej neplnila. Jak se uvádí v diskusních příspěvcích, je to jedna z příčin, proč je zvláště všeobecně škola stále odtržena od současného života a od praxe.

Všeobecné vzdělání, které poskytují dosavadní střední všeobecně vzdělávací školy v podstatě dosud nepřekonalu verbální ráz. Obsahuje skupinu předmětů společenských, předmětů matematicko-fyzikálních a skupinu přírodovědných předmětů, skupinu předmětů cizích jazyků živých, před-

¹¹⁾ XI. sjezd KSČ. Tamtéž, 48.

¹²⁾ XI. sjezd KSČ, Zpráva o činnosti ÚV KSČ, str. 49—50.

měly výchovy estetické a tělesné. Od základu se postupně od r. 1945 *měnil obsah těchto předmětů*. Zejména z předmětů společenských oborů se staly předměty základů společenských věd, které umožňují mládeži poznat základní společenské zákonitosti vývoje společnosti. Od roku 1945 a zejména od r. 1948 se změnil *učební plán* a *obsah* všech vyučovacích předmětů, jak je vymezen v osnovách a učebnicích. V učebním plánu dnešní všeobecně vzdělávací školy se odráží i dnešní *základní koncepce všeobecného vzdělání*. Učební plán stanoví proporce jednotlivých skupin předmětů. Jestliže hlavním úkolem všeobecného vzdělání je umožnit mládeži, aby pochopila a osvojila si základní zákonitosti vývoje hmoty, přírody neživé, vývoje přírody živé a zákonitosti společenského pohybu i lidské psychiky, aby tyto poznatky a znalosti zákonitostí dovedla ve své příští práci a společenské praxi využívat k přetváření přírody a společnosti, pak musíme zařadit do učebního plánu předměty všech uvedených skupin obsahujících základy věd přírodních, společenských a základy věd o lidské psychice. Aby mládež nabyla způsobilosti chápat a podílet se na kulturním životě společnosti včetně kultury tělesné, musí být zařazeny i předměty estetické a tělesné výchovy.

Jeden základní obor lidské činnosti, tj. *výroba materiálních hodnot* a současná *technika* nebyla však dosud *pojata* přímo *do koncepce* všeobecného vzdělání. Dosud nebyla *pojata* ani do plánu uskutečňování *polytechnického vzdělání*, které by mělo obsáhnout osvojení základních principů všech výrobních procesů a osvojení dovedností zacházet s jednoduchými nástroji všech druhů výroby. Polytechnický výcvik má však obsahovat také spojení vyučování s výrobní prací, jak je uvažovali Marx i Lenin.

Polytechnické vyučování postupně a pomalu pronikalo do praxe naší všeobecně vzdělávací školy, obdobně jako v jiných lidových demokraciích i v samém Sovětském svazu. Původní koncepce polytechnického vzdělání, jež se na naší škole uplatňovala, redukovala polytechnisaci na polytechnické prvky ve fyzice, chemii, přírodovědě, po případě na laboratorní práce nebo na veřejně prospěšnou práci. Teprve po usnesení X. sjezdu v r. 1954 a usnesení ÚV KSČ o zvýšení úrovně a o dalším rozvoji všeobecně vzdělávacího školství se polytechnické vyučování dostává více alespoň do pokusných škol. Podle usnesení měly se zavádět zvláštní předměty pro toto vyučování. Do 1. až 5. třídy národní školy ruční práce, do 6. až 8. třídy práce v dílnách, laboratořích a na školní zahradě, a v 9. až 11. třídě praktika v průmyslových a zemědělských závodech podle podmínek v sídle školy. Význam polytechnického vyučování, ani význam spojení vyučování s výrobní prací nikdo nepopíral, ale všeobecně se přijalo mínění, že je to úkol obtížný a že jeho řešení bude teprve věcí daleké budoucnosti. Zejména naprosto neřešen zůstal úkol spojení vyučování s výrobní prací.

V souvislosti s vývojem našeho školství po roce 1953 při uznání a ocenění vědeckosti nového učiva a po ocenění snahy vychovávat v duchu socialismu, u většiny učitelů množily se kritiky na politickovýchovnou práci všeobecně vzdělávací vyšší školy, na nedostatečnou úroveň vědomostí při vstupu na vysoké školy, na odtrženost školy od života, na odtr-

ženost mládeže od výrobní práce, na formalismus metodické práce školy. Zejména ostrá byla kritika učebnic a přetížení učiva nepodstatnými složkami a obrácena *pozornost k základnímu učivu*. Obdobně byly kritizovány školy odborné i vysoké zejména pro odtrženost školy od praxe, od života.

Na základě kritiky školy v celonárodní diskusi a po rozboru celé práce školy, zejména školy všeobecně vzdělávací, ve zprávě ÚV KSČ na XI. sjezdu se dochází k závěru, že komunistická budoucnost vyžaduje *nové pojetí školního vzdělání* a usnesení sjezdu vytyčuje *hlavní úkol a poslání naší školy*:

»*Hlavním úkolem a posláním naší školy se musí stát příprava všestranně vzdělaných lidí, ovládajících základní poznatky vědy a techniky, kteří budou způsobilí pro kvalifikovanou fyzickou práci a připraveni uvědoměle se účastnit budování komunistické společnosti.* Do roku 1970 je nutno dosáhnout, aby bylo poskytováno *převážně většině mládeže plné středoškolské vzdělání*. Během dvou až tří let *prodloužit základní povinné vzdělání na 9 let*, na které budou navazovat *tři další třídy dvanáctiletky* nebo odborná či učňovská škola.

Přiblížit soustavu *vysokoškolského vzdělání k výrobě a zlepšit způsob přijímání posluchačů* na vysoké školy *přednostním výběrem z řad mládeže, která již získala výrobní praxi a tím i bohatší životní zkušenosti.*«¹³⁾

Usnesení sjezdu z hlediska hlavních tendencí a potřeb naší doby, zřetelně 1. *posouvá obsah všeobecného vzdělání k ovládnutí základů techniky* a tak rozšiřuje úkol všeobecně vzdělávací školy. 2. Dále ukládá škole, aby umožnila ovládnutí *způsobilosti pro kvalifikovanou fyzickou práci*. 3. Konečně ukládá škole, aby připravila mládež, která by se *uvědoměle zúčastnila budování komunistické společnosti*. Vedle toho zůstávají plně úkoly dříve formulované, především všeobecný cíl, tj. *příprava všestranně vzdělaných lidí ovládajících základní poznatky vědy*. 4. Dalším neméně závažným důsledkem sjezdu je vytyčení *perspektivy převážně většině mládeže poskytnout do r. 1970 plné středoškolské vzdělání*. 5. Konečně usnesení sjezdu ohlašuje *přestavbu školského systému prodloužením základního povinného vzdělání na 9 let během 2—3 let*, na které budou navazovat další třídy dvanáctiletky, nebo odborná nebo učňovská škola.

Hlavním smyslem všech těchto opatření je pomoci škole překonat opoždování za současnými úkoly. Jde o to překonat rozpor mezi školou a životem, mezi školní přípravou dnešní na základě převážně knižního vzdělání a potřebou lidí velmi solidně vzdělaných a kulturních, ale praktických, činných a uvědomělých budovatelů komunismu, kteří budou chtít umět vykonat i manuální obtížnou práci tam, kde jí společnost bude potřebovat.

Těmito opatřeními školské politiky strany se řeší prakticky, i když velmi rámcově, dosud otevřená otázka *všeobecného vzdělání*. Teoreticky tento problém je starý. Diskuse a chystaná mezinárodní konference u nás, ale i jinde v lidových demokraciích, i v kapitalistických státech, ukazují, že pojem »všeobecné vzdělání« je historická kategorie, že se vyvíjí, a to zákonitě jako odraz společenského vývoje, že se tu zprostředkovaně pro-

¹³⁾ XI. sjezd KSČ, usnesení sjezdu, Nová mysl, Praha 1958, str. 237 a 238.

mítají základní společenské potřeby politické, hospodářské, vědecké, kulturní a morální. Pro naši socialistickou epochu, jak jsme již uvedli, nikdo nebude pochybovat, že do všeobecného vzdělání patří základy věd, základy marxismu-leninismu, vědecký dialektickomaterialistický světový názor, základy techniky, základy socialistické etiky, základy kultury estetické i tělesné. Máme-li na mysli *celou socialistickou osobnost* a veškerý život mládeže, půjde při osvojování základního vzdělání nejen o osvojení ideového základu, o osvojení idejí, obecných principů, zákonitostí, i když představují nesmírné intelektuální hodnoty. Půjde také o rozvíjení schopností tělesných i duševních, i obohacení myšlení, o zvládnutí a prohloubení duševních a tělesných dovedností a schopností, o zvládnutí postupů a metod, dovedností a návyků, mezi něž jistě musí patřit dovednost fyzicky pracovat a zručnost zacházet s jednoduchými nástroji hlavních druhů výroby. U všestranně vzdělaného člověka půjde také o vypracování určitých *vlastností povahy a charakteru*, nebo takových složitých stálých vlastností, jako jsou např.: *citlivost, takt, vkus* apod., jež *se získávají sice v procesu výchovy a sebevýchovy* a jež se stávají druhou přirozeností člověka. Zvláště tehdy jsou stálejší, čím více jsou pro člověka zdůvodněné, dovede-li jimi skrze racionální řízení vedoucími idejemi svého přesvědčení jednotně vést své jednání a chování.

Složitější problémy začínají, mají-li se konkretizovat, co se rozumí, např. »základy věd« a má-li se např. formulovat v matematice nebo ve fyzice »základní učivo«, jež je právě touto konkretizací s ohledem na pedagogický proces. Ale i tu se musí v zájmu rychlé stabilizace poměrů na školách dosáhnout co nejdříve základního řešení. Další vývoj brzy překoná současný stav a stejně provede korekce. Ještě složitější situace nastává při bližším určení »základů techniky«. Vždyť dodnes není obecně přijata jednotná klasifikace technických věd. Jak složitý, ale přesto náležitý úkol to je, ukázala práce na osnovách předmětu »základy výroby«, jež jsou vlastně základy techniky. Podobně složitou otázkou je otázka *základního všeobecného vzdělání a plného středoškolského vzdělání*, jež mají poskytnout v budoucnu všechny tři typy škol, tj. jak školy všeobecně vzdělávací, nebo odborné, nebo učňovské. I to bude třeba teoreticky i prakticky řešit.

Dalšího zpřesnění si také vyžádá nově zaváděný úkol vyjádřený označením »*způsobilosti pro kvalifikovanou fyzickou práci*«. To je úkol zcela nový, vztahuje-li se na všeobecně vzdělávací školu. Zatím jsou známy výsledky sovětských pokusů, tak organizovaných, aby studenti v průběhu řízené výrobní práce na závodě získali i osvědčení o tom, že vyhovují podmínkám pro získání kvalifikace pro určité výrobní povolání a určitého stupně. V Německé demokratické republice někteří schopní studenti vyšších tříd všeobecně vzdělávací školy (Oberschule) při studiu získali si v praxi profesionální kvalifikaci. Škola jim při tom pomáhala.

I u nás se od 1. září 1958 rozvíjí rozsáhlý pokus na 15 dvanáctiletkách, kde se právě vyzkouší *nový školský systém s devátou třídou a třemi třídami vyšší střední školy* a všechna navrhovaná opatření. Vyzkouší se také *nový učební plán* zaměřený tak, aby v průběhu podstatně rozšířené výrobní práce v dohodě s podniky studenti získali také tzv. »základní

dělnickou kvalifikací« různého stupně pro fyzickou práci. Takové pokusy je třeba podporovat.

Na všech opatřeních, jež přináší závěry XI. sjezdu, je třeba podtrhnout nejen to, že jsou pomocí škole jak překonat současné rozpory, a že vedou k široce založenému pokusu o nový typ střední školy. Cenné je to, že přináší perspektivu, jež pozvedne kulturní úroveň příštích generací. Konečně též tu skutečnost, že závěry jsou dostatečně rámcové a obsahují různá řešení a možnosti na základě praktického osvědčení. To platí také o opatřeních ve věci školské soustavy.

Podle usnesení XI. sjezdu *přebuduje se náš školský systém.*

Základní vzdělání poskytne *devítiletá střední škola*. Tím se prodlužuje povinná školní docházka o jeden rok, jak to odpovídá všeobecné potřebě.

Přechod na tento systém se uskuteční do tří let, do r. 1961. Podle předpokladů ministra školství Fr. Kahudy¹⁴⁾ se očekává, že v r. 1959 do 9. tř. přejde asi 35 000 žáků, kteří nepůjdou ani na učební místa ani na jiné školy studovat, v r. 1960 pak do 9. tř. půjdou všichni, kteří by jinak šli na učební místa a od r. 1961 pak všichni přejdou do 9. tříd.

Třetí stupeň, který perspektivně má poskytnout do r. 1970 plné středoškolské vzdělání, tvořily by:

1. tři poslední třídy dvanáctiletky;
2. odborná škola;
3. učňovská škola.

F. Kahuda k tomu uvádí: »Nezříkáme se při tom myšlenky, že by školu budoucnosti do určitého věku charakterizovala škola jediného typu. Ovšem teprve zkušenost a zvláště soutěžení proudu všeobecně vzdělávací školy doplněné výrobní prací a proudem výrobní práce (a učňovských škol) doplněné všeobecným vzděláním nám ukáže, kde jsou přednosti jednoho i druhého systému a jaký budeme vytvářet výsledný proud. Současné musíme řešit, jaké bude poslání odborných škol...«¹⁵⁾

Vedle budování řádných forem studia sjezd ukládá úkol rozšiřovat dále i *mimořádné formy studia*.

Vysokoškolské vzdělání podle usnesení XI. sjezdu je také třeba přiblížit k výrobě a přijímání na vysoké školy zlepšit *přijímáním studentů, kteří již získali výrobní praxi* a životní zkušenosti. Při této praxi by měla být organizovaná příprava pro vysoké školy. Domnívám se, že úkol úplné střední školy neobsahuje a nebude ani v budoucnu obsahovat bezprostřední přípravu pro vysoké školy, že vlastní přímou přípravu a systém výběru pro vysoké školy převezme jiná instituce, přípravný kurs či jinak organizovaná instituce.

Sjezdová usnesení obrací se také k pracovníkům na úseku *vědy, umělecké a literární tvorby*, jimž patří významné místo v boji za socialistického člověka a za dovršení socialismu, k němuž přistupujeme v době, kdy se počíná nový technický rozvoj. To vyžaduje maximálního rozvoje vědy a úzké koordinace práce při řešení nejdůležitějších úkolů.

Pedagogická věda, jako mnohé jiné vědní obory, je dosud málo spjata se

¹⁴⁾ Učit. noviny, 1958, č. 29—30.

¹⁵⁾ Učit. noviny, 1958, č. 29—30.

základními potřebami praxe. Škola a výchova naléhavě bude řešit i základní teoretické problémy i praktické úkoly dne. Je to např. sám problém všeobecného vzdělání, polytechnické vzdělání, spojení vyučování s výrobní praxí a způsobilost pro základní fyzickou práci, politicko-výchovná práce, její systém a metodika, výchova socialistické morálky, otázky výchovy všeobecné kulturnosti, utváření vědeckého světového názoru, utváření osobnosti. Bylo by třeba, aby širší kolektivy pedagogů, ekonomů a příslušných specialistů mohly komplexně zkoumat např. potřeby pracovníků určité úrovně všeobecného vzdělání i odborné specialisace. Celá řada důležitých problémů vyučování potřebuje organizovat výzkum a zpracovat, např. sám vyučovací proces a základní učivo atd.

Nové úkoly naší školy zejména perspektiva úplného středoškolského vzdělání jistě budou mít svůj odraz v požadavcích na *zkvalitnění přípravy učitelů*. I když sjezd úkoly přípravy učitelů nevytyčil přímo, zůstávají naléhavé. Dosavadní systém přípravy učitelů národních škol a učitelů II. stupně, třídy 6.—8. naprosto nevyhovuje. Po staletí opakované volání po vysokoškolském vzdělání učitelů je nejvýš oprávněné právě v současné době a má naději na realizaci. Bude třeba připravit návrh takových opatření, která budou zajišťovat patřičný předstih před chystanými opatřeními do r. 1970. Nové a náročné požadavky na výchovu v současných podmínkách společenských přeměn vyžadují vysoce kvalifikované vysokoškolsky vzdělané učitele i pro první stupeň. Zejména v dnešní době, kdy na vesnici do JZD přicházejí vysokoškolsky vzdělaní zootechnici. Povaha práce učitelů II. a III. stupně je táž a vyžaduje proto jednotné vysokoškolské přípravy, alespoň čtyřleté a na zvláštních školách, jež budou mít jediný úkol, tj. přípravu učitelů. To nevylučuje svěřit i přípravu učitelů II. a III. stupně také universitám a technikám. Neodkladným a závažným problémem je pedagogická příprava učitelů a mistrů praktického výcviku, kteří učí a vedou výrobní práci na učňovských a odborných školách a pro nově zaváděné předměty na všeobecně vzdělávacích školách. I tyto úkoly musíme zařadit na pořad dne a naše socialistická společnost je jistě zvládne.

Usnesení XI. sjezdu dávají skvělé perspektivy výchově příštích budovatelů komunismu. Jejich konečným smyslem je radostná práce, plný život a štěstí našich dětí. To se však musí vybojovat.

Úkoly kulturní revoluce v současné etapě dovršení výstavby socialismu v naší vlasti byly vytyčeny na XI. sjezdu Komunistické strany Československa. V naší stati bylo nejdříve třeba vymezit základní pojmy, obsah kultury, zejména duchovní kultury a objasnit třídní ráz kultury a dvojí kulturu v buržoazní společnosti, tj. vládnoucí kulturu buržoazní a prvky proletářské, demokratické kultury. K nejdůležitějším složkám kultury patří ideologie jakožto intelektuální zbraň tříd a společenských skupin. Součástí kultury je školství a výchova. Školská politika jakožto soubor prostředků teoretických a praktických řídí a rozvíjí podle socialistických zásad výchovu dorůstajících generací a vzdělávání v institucích.

V další části jsem se pokusil v rámci úkolů a v průběhu kulturní revoluce a kulturní politiky sledovat vývoj naší školy, školské politiky a socialistické výchovy po osvobození od r. 1945. První období do r. 1948 bylo období národní a demokratické revoluce a výstavby lidové demokracie. V tomto období se rozvíjela i revoluce v oblasti kultury. Ve školské politice se uskutečňovala demokratisace školství. Byla rozšířena síť škol, měnil se obsah vyučování, byl veden boj s reakcí za jednotnou demokratickou školu.

Vítězství pracujících nad reakcí v únoru 1948 otevřelo cestu k další etapě, k etapě výstavby socialismu. Rozvíjela se socialistická revoluce v oblasti kultury a ideologie. Ve školské politice došlo k dovršení demokratisace ve školské soustavě, k odstranění dvoukolejného systému ve školství a k budování jednotné školy. Postupně se měnil obsah vzdělání; mládež se učí ve školách základům věd a osvojuje si prvky a základy socialistické morálky. V přípravkách pro vysoké školy byla připravována nová dělnická inteligence. Stále více dělnických a rolnických dětí přichází i do všeobecně vzdělávacích škol a na školy vysoké.

Postupně je prohlubováno úsilí o přestavbu školy ve školu, která by byla spjata úžeji s životem, se socialistickou výrobou. XI. sjezd vytyčil jasnou dlouhodobou perspektivu, aby většina mládeže do r. 1970 získala středoškolské vzdělání a základní kvalifikaci k dělnickému povolání, vyslovil požadavek prodloužit v současné době základní povinné vzdělání na devět let. Vytyčil i úkol zlepšit přípravu a výběr na vysoké školy a poskytnout studující mládeži zkušenosti z práce ve výrobě a dosáhnout zlepšení v jejich složení, aby počet studentů pocházejících z řad dělníků a rolníků odpovídal podílu dělníků a rolníků v počtu všeho obyvatelstva. Sjezd se zabýval otázkami inteligence, práce v Československém svazu mládeže a v Revolučním odborovém hnutí. Bylo proto účelné osvětlit některé zvláštnosti, které jsou dány u nás tradicí a specifickými podmínkami, proč buržoazně demokratická ideologie u nás déle přežívá a bylo i účelné probrat některé otázky blíže, např. otázky revizionismu i v oblasti výchovy a pedagogiky. Nejzávažnějším úkolem kulturní revoluce je umožnit všem a zejména mládeži, aby si osvojila socialistické uvědomění, aby aktivně a iniciativně dobudovala socialismus v naší vlasti.

Nejzávažnějším úkolem v současném období je přestavba naší školy ve školu polytechnickou a pracovní. S tím je spjata celá řada problémů teoretických i praktických otázek. Proto se u nás rozvinul pokus o zavedení spojení vyučování s výrobní prací i na všeobecně vzdělávací škole, na dvanáctiletce, podle nově navrženého učebního plánu. Tak se prověří i obsah středoškolského vzdělání, základní učivo a prověří se i praktické výchovné a vzdělávací možnosti, které máme zatím nevyužity v naší vyspělé průmyslové a zemědělské výrobě. Tak naše škola a pedagogika přispívají k plnění úkolů přestavby a výstavby školy a výchovy, aby odpovídala potřebám současné úrovně socialistické výstavby naší vlasti.

Карел Ангелис:

**Актуальные вопросы культурной революции, воспитания и школы
в Чехословакии**

В своей статье автор рассматривает задачи культурной революции на современном этапе строительства и завершения социализма на нашей родине. Он определяет основные понятия, содержание культуры, в частности культуры духовной, разъясняет классовый характер культуры и показывает развитие нашей школы, воспитания молодежи и школьной политики с 1945 г. Первый период до 1948 г. это период борьбы за демократизацию школы, борьбы за ликвидацию двухколесной системы школ и за единую школу. Победа над реакцией в феврале 1948 г. открыла путь к следующему этапу строительства социализма. В области школьного дела была введена единая школа и произведена переоценка содержания обучения с точки зрения потребностей социалистического общества. XI Съезд Коммунистической партии Чехословакии наметил долгосрочный план, согласно которому к 1970 году большинство молодежи должно получить полное среднее образование и основную квалификацию для рабочих профессий. Поэтому важнейшей задачей настоящего момента является перестройка нашей школы в школу политехническую и трудовую. С этой перестройкой связан ряд проблем как теоретических, так и практических, которые необходимо будет разрешить.

K. Angelis:

**On Present-Day Questions of Cultural Revolution, Education,
and Schools in Czechoslovakia.**

In this article the author deals with the tasks of cultural revolution at the present stage of building and achieving socialism in our country. He defines the basic notions, the content of culture, especially spiritual culture, explains the class character of culture, and then follows the development of our school, education of youth and educational policy from 1945. The first period up to 1948 was a period of struggle for the democratisation of our education, i. e. struggle for removing the old bipartite school system and replacing it by a uniform school. The victory over reaction in February 1948 opened up a new stage in the building of socialism. In the field of education, the Uniform School was enacted and its curriculum gradually re-appraised in accordance with the needs of socialist society. The XIth Congress of the Communist Party of Czechoslovakia has outlined a long-term perspective providing for the majority of our youth to receive complete secondary education and acquire some basic skill so as to be able to do a skilled worker's job, by 1970. Therefore our primary task at present is the transformation of our school into a polytechnical and working school. This transformation involves a great number of theoretical as well as practical problems, which will have to be solved.